

DJEČJE IGRE U OKOLICI ZAGREBA

Tema koju sam obrađivala u sklopu istraživanja uže okolice Zagreba obuhvaća onaj slojeviti vid narodnoga života što ga obično svrstavamo pod zajednički naziv - igre i razonoda. Pod tim oskudnim nazivom krije se mnogo sadržaja: od dječjih igara, zabava mladeži i odraslih, od općeljudske potrebe za skupljanjem i razgovorom do plesova i pjesama, glazbe i glazbenih instrumenata. U okvir ovih tema ulazi i potreba za estetskim oblikovanjem predmeta, namijenjenih svakidašnjoj uporabi.

Budući da je sveukupna tema preopširna za kratak prikaz, izdvojila sam za ovu priliku samo jedan njezin dio - dječje igre. No i taj je sloj narodnoga života vrlo bogat i teško ga je svesti na kratak prikaz. Poznata je činjenica da svijet dječje mašte ne poznaje granicu, pa su i dječje igre, kao odraz toga svijeta, mnogobrojne i različite. Neke su se od njih prenosile s naraštaja na naraštaj po uvriježenome starinskom obrascu, dok su pak druge, a te su uvijek brojnije, nastajale u času trenutnoga nadahnuća jednoga djeteta, ili cijele skupine, i nestajale prije nego što su ih vrijeme i sredina mogli zapamtiti i uvrstiti u baštinu.

Radi lakšega snalaženja u množini materijala podijelila sam dječje igre u dva veća vremenska razdoblja: prvo je omeđeno početkom ovoga stoljeća, obuhvaća prvi svjetski rat i vrijeme nakon njega, te seže do drugoga svjetskog rata, i drugo, koje od početka spomenutog rata teče sve do naših dana. Ta je podjela, dakako, samo radna, i ne znači da ne bismo mogli izvršiti detaljniju periodizaciju, ali smatram da se unutar navedenih vremenskih okvira nisu zbivale značajnije promjene na području dječjih igara.

Mnoge su se starinske igre dugo održale, odupirući se žilavo svim promjenama u narodnome životu, pa su neke od njih doprle i do naših dana. Pa ako se više i ne nalaze u inventaru današnjih dječjih igara, ostale su prisutne barem u sjećanju pripadnika starijih naraštaja.

U sadržajima dječjih igara došlo je do uočljivih promjena tek u razdoblju poslije drugoga svjetskog rata, a osobito tijekom posljednjih dvaju desetljeća, kada se bitno mijenjaju gospodarski i društveni uvjeti života u zagrebačkoj okolici.

U ovom ću se izlaganju ograničiti, uglavnom, na opis onih dječjih igara koje danas već pripadaju prošlosti.

Pri klasifikaciji dječjih igara valja uzeti u obzir i nekoliko važnih čimbenika, kao npr. uzrast i spol djeteta, kolektivni ili individualni karakter igara, zatim doba godine i prostor na kojem su se igre odvijale. Više-manje sve skupne dječje igre nose obilježje nadmetanja u spretnosti i izražavaju potrebu djeteta da se istakne i potvrdi u očima svojih vršnjaka.

Za izučavanje dječjih igara relevantno je samo jedno, relativno kratko, razdoblje života dosta čvrsto omeđeno prirodnim dobnim granicama. Negdje oko treće, četvrte godine počinje dijete prepoznatljivom igrom reagirati na svijet oko sebe, i taj proces, sve složeniji i bogatiji, teče do praga puberteta. Ulaskom u pubertet, dotadanje igre

postupno gube važnost, a u životu mladeži javljaju se novi sadržaji i potreba za drukčijim oblicima zabave.

Unutar spomenutoga životnog razdoblja postoji jedna važna prijelazna faza: opis djeteta u školu, a s time u svezi i pojačana potreba za društvom sebi sličnih, za zajedničkim igrama, ali i za individualnim isticanjem među vršnjacima. U to je vrijeme već jasno izražena i pojava vrstanja djece pri igri prema dobu i spolu, pa se već jasno mogu razlučiti izrazito dječake igre od onih, namijenjenih djevojčicama. Nije potrebno posebno istaknuti da se vrstanje po spolu nastavljalo i preko granica dječjih godina, pa je u razdoblju djevojaštva i momaštva postajalo još izrazitije. To više, što ga je tradicijski način života čvrsto podržavao. Neka nam za ilustraciju vrstanja po spolu posluži sjećanje jednog, danas već vremenog, kazivača, koji je kao dječak popratio svoj odlazak na mjesto sastanka riječima: „Idem na križanje *med dečke!*“ Ta izjava jasno pokazuje da je u prošlosti sastajanje djece različitih spolova u određenom razdoblju života bilo nezamislivo. Tako je bilo nekada. Do postupnih, ali korjenitih promjena, došlo je poslije drugoga svjetskog rata. Zajedničkim školovanjem i druženjem djece obaju spolova u izvanškolskim djelatnostima nestaju stroge podjele po spolu. Zapaža se čak da u nekim, izrazito dječakim igrama, kao što su npr. igre rata, kauboja, u igrama loptom i dr. sve više sudjeluju i djevojčice. Što se tiče vrstanja po dobi, ono je otpornije na promjene i nema značajnijih podataka da bi se djeca različitih uzrasta međusobno miješala u igri.

Prema podacima, dobivenima od starijih kazivača - onih kojima djetinjstvo pripada našem prvom razdoblju, tj. onomu do drugoga svjetskog rata - pokušat ćemo rekonstruirati dječje igre u dostupnoj prošlosti na četiri, do sada, ispitivana lokaliteta: Šćitarjevo, Čučerje, Markuševac i Šestine.

Pri izučavanju dječjih igara valja stalno imati na umu misao da su one sastavni dio života i pojedinca i svake ljudske zajednice, i da se, upravo zbog toga, ne mogu promatrati izdvojeno iz kompleksa općevažućih životnih uvjeta sredine kojoj pripadaju. Jedna od bitnih značajki u životu stanovništva okolice Zagreba, koja ih na neki način čvrsto povezuje, bilo je veliko siromaštvo u prošlosti. I baš je siromaštvo bilo razlog da se i skromna dječja snaga već zarana počela iskorišćivati za pomoć u gospodarstvu. Svi se kazivači slažu da im je nedostajalo i vremena i prilike za igru, da im je djetinjstvo bilo prikraćeno za bezbrižnost. No, bilo je i takvih dječjih dužnosti koje su dopuštale da se korisno spoji s ugodnim, a to je prvenstveno bilo vrijeme što su ga djeca provodila u čuvanju stoke na pašnjacima, vrijeme ispunjeno brojnim i raznovrsnim igrama. Neke od njih bit će opširnije opisane pri opisu igara na otvorenome prostoru.

Prvih godina života djeca obaju spolova bila su, prirodno, vezana uz majku, obitelj, kuću i uzak prostor oko kuće. Igračaka nije bilo, ali je svaka šarena krpica, papirić, sjajan kamenčić ili životinja u dvorištu mogla poslužiti za igru. Majke ili druge žene znale su od *batica* (orunjenih kukuruznih klipova) i nekoliko krpica izraditi djevojčicama lutke. S malim je dječacima bilo isto - oskudicu u igračkama naknađivala je prirodna sama. Svaka je grana ili štap u rukama djeteta lako poprimala osobine željena predmeta ili životinje, već prema potrebi igre i imaginaciji maloga igrača. Pa i danas još - imala sam prilike promatrati današnje dječake pri igri - nije rijetkost da mališani, zasićeni industrijskim igračkama, posežu za granom ili bilo kakvom šibom, koja u njihovim rukama postaje volan automobila, avion, traktor ili razigrani konj.

No, ne bi se moglo reći da roditelji u prošlosti nisu svojoj djeci kupovali baš nikakve igračke. Brojna proštenja i sajmovi, kojih je u okolici Zagreba bilo uvijek mnogo, pružala su mogućnost za kupovinu licitarskih proizvoda, drvenih, jednostavnih igračaka:

konjića, kolâ, ptica što klepeću krilima, itd, ili fućkalica od pečene gline u obliku pti-
câ, što su ih izrađivali i prodavali zagorski lončari. Vidovečki proizvođači drvenih
igračaka donosili su svoje proizvode i u susjedna sela i nudili ih na prodaju.

Zanimanje za one igre, kojima se odražava život odraslih, počinjalo je u djevojčicâ
rano i dosta je dugo zaokupljalo njihovu pažnju. Najraširenija igra te vrsti bila je ona
mame i tate, kojom je dijete oponašalo život svoje najneposrednije sredine. Zanimlji-
vo je da se u šestinskome kraju, osim već standardnih likova roditelja, bliske rodbine
ili brace i seke, javljaju u igri i kumovi. A baš je u tom kraju narod mnogo držao do
kumstva, pa nije bila rijetkost da su seljaci svoje kumove birali „od Zagorja do Vidov-
ca“, kako to sami kazivači pripovijedaju. Šestinske su djevojčice svakodnevno pro-
matrale svoje majke pri pranju rublja na potocima, pa su i taj sadržaj uvrstile u svoje
igre: po uzoru na odrasle žene skupljale su se na potoku, prale svoje krpice i, baš
kao i njihove majke, svadale se za bolje mjesto uz potok.

Oko desete godine života djevojčice su već ozbiljno pomagale u kući, a uz to su,
kraj majke i drugih žena, počinjale učiti presti, tkati, *jeklati* i *našvavati*. U toj su dobi
djevojčice u Čučerju dobivale svoju dječju preslicu koja se samo po dimenzijama
razlikovala od one odraslih žena.

Od svih igara na otvorenome prostoru svakako su najbrojnije i najzanimljivije bile
igre vezane uz čuvanje stoke na pašnjacima. Osim dječaka bilo je uvijek i mnogo
djevojčica koje su izvodile stoku na ispašu, pa je, razumljivo, bilo i zajedničkih igara
djece obaju spolova. No, ipak pretežu one u kojima su se mali pastiri vrstali po spolu
i uzrastu. U toj su podjeli brojnije i raznovrsnije skupne dječačke igre, pa ćemo u
nastavku opisati neke od njih, koje su, s malim razlikama, bile poznate u sva četiri
ispitana lokaliteta. Gotovo sve njih možemo svrstati u igre nadmetanja u vješti-
ni.

Jedna od najstarijih poznatih skupnih dječačkih igara bila je *kukovanje* ili, kako su je
još zvali, *pujanje kukovače*. Pod tim je nazivom spominju kazivači u Čučerju i Marku-
ševcu, dok su istu igru u Šćitarjevu i Šestinama zvali *prasičkanje*. Igralo se na pa-
šnjacima, a broj sudionika nije bio određen - ovisio je o broju prisutnih dječaka.
Oprema, potrebna za igru, bila je vrlo jednostavna: čvrsta grana, malo zadebljana i
svinuta pri donjem kraju, kakvu je bilo lako naći svagdje, i drvena, okrugla pločica
što su je dječaci također sami izrađivali. Umjesto pločice mogla je poslužiti i prirod-
na kvrga, kakvih se nađe na starome drveću, ili pak kukuruzni *štrček* ili *batica* (u
Markuševcu). Štap za igru zvao se svuda jednostavno *batina*, a u Čučerju i Marku-
ševcu još i *kukovača*. Naziv za pločicu bilo je *kukavica* (Čučerje i Markuševac) ili *pra-
sica* (Šćitarjevo i Šestine). Igralo se tako da se na predviđenome prostoru iskopala
jedna veća udubina, *rupa* ili *kotec*, a na određenom razmaku od nje, u krugu, još
onoliko manjih rupica koliko je bilo igrača. Svaki je igrač u tom udubljenju držao svo-
ju *batinu*, dok je brojenjem izabrani dječak svojom batinom nastojao što brže i spret-
nije utjerati *kukavicu* ili *prasicu* u *rupu* ili *kotec*. Ostali su ga igrači nastojali u tome
spriječiti udarcima batine po pločici, ali pri tome nisu smjeli napustiti svoja mjesta, a
nakon udarca morali su što brže smjestiti batinu u rupicu kraj koje su stajali. Dječak,
koji je tjerao pločicu, ostajao je u središnjem prostoru sve dok mu nije posrećilo da
utjera pločicu u rupu i nogom stane na nju, ili pak, dok nije uspio, iskoristivši nepaž-
nju i sporost jednoga od igrača, smjestiti svoj štap u tuđu rupicu. Pri toj je igri, priča-
ju kazivači, često bilo i grubih udaraca po nogama protivnika, a i kažnjavanja onoga
igrača koji je ostao posljednji. Taj je morao bez prigovora leći preko rupe, a ostali su
ga dječaci za kaznu udarali batinama po turu.

Ova je igra nestala s popisa dječjih igara zajedno s prestankom izvođenja stoke na
pašu.

Od ostalih igara na otvorenome spomenut ćemo još *peturkanje*, *devetkanje* - igre s kamenčićima, zatim *špekulanje* ili *pikulanje*, pa *kopčanje* ili *gumbičanje*.

U *peturkanju* su obično sudjelovala samo dva igrača, dok su drugi dječaci stajali po strani i promatrali igru. Neki kazivači tvrde da je moglo istodobno sudjelovati i više djece. Svaki je sudionik igre imao svojih pet kamenčića. Onaj koji je po dogovoru igrao prvi, bacao je istodobno sve svoje kamenčiće u zrak, nastojeći pri tom da na tlo padnu što bliže jedan drugome. Nakon toga uzimao je sa zemlje jedan kamen, bacao ga u zrak, hvatao drugi i nastojao da i onaj bačeni dočeka u ruku. Tako redom, dok nije pokupio i ostale kamenčiće. Ako je bio dovoljno umješšan da bez promašaja uhvati svih pet kamenčića, nastavljao je igru, ali sada s novim „finesama“. Mijenjao je položaj tijela pri bacanju, okretao se leđima ili bacao ležeći, sve dok ne bi pogriješio. Tada je igru nastavljao drugi dječak koji je također nastojao da pokaže svoju vještinu.

Peturkati su se znale i djevojčice, ali odvojeno od dječaka. Igra je i danas poznata seoskoj djeci u okolici Zagreba.

U igri *devetkanje* sudjelovalo je pet-šest igrača, no moglo ih je biti i više. Igralo se tako da je svaki sudionik stavljao devet kamenčića u jedan šešir. Nakon toga onaj, kojega je zapalo da bude prvi, zahvaća rukom u šešir i izvlači kamenčiće koje zatim baca u zrak i dočekuje nadlanicom. Ako je slučajno zahvatio devet kamenčića, oni su njegov plijen i može ponovno zagrabiti u šešir. Ako je broj izvučenih kamenčića paran, on gubi pravo na nastavak igre i prepusta mjesto drugome igraču. U slučaju da je uhvatio neparan broj, ne mora biti devet, pripada mu jedan kamenčić, ali ne smije ponovno igrati nego čeka svoj red. Cilj je da igrač što prije skupi svojih devet kamenčića. I tu su igru poznavale i djevojčice.

Špekulanje ili *pikulanje* je igra poznata već odavno. Za nju je bila potrebna relativno mala, ravna površina. Igralo je uvijek više dječaka, i svaki je morao imati svoje *špekule* ili *pikule*. Nekada su ih dječaci izrađivali sami od kuglica ilovače koju su, oblikovano, puštali da se posuši i otvrdne. Vrlo su brzo prodrle u sela i kupovne *špekule*, a ako je nekom dječaku posrećilo da nabavi *staklenku*, ugled mu je među vršnjacima silno porastao. Igra se tako da se u sredini prostora iskopa u tlu jedna veća rupica, a na određenoj udaljenosti druga, manja. Onaj koji započinje igru čučne kraj manje rupice i kažiprstom i palcem odbacuje svoju špekulu prema središnjoj rupi. Ako odmah pogodi, stječe pravo na bacanje druge. No češće se događa da prvi pokušaj propadne, pa onda nastupa drugi igrač, i tako redom svi. Kad ponovno dođe red na prvoga igrača, on baca svoju kuglicu s onoga mjesta na kojem se zaustavila pri prvome bacanju. Sada nastoji pogoditi najbližu špekulu drugoga igrača. Ako promaši, prepusta igru drugome, a ako pogodi, stječe pravo da zadrži pogođenu kuglicu i nastavlja igru do promašaja ili pobjede. Dječak koji je izgubio svoje špekule, ispada iz igre. Svaki se pogodak preračunava u bodove, a pobjeđuje dječak s najvećim brojem bodova. Igra je poznata i danas, a postoje i druge inačice pikulanja.

Igra *kopčanje* ili, kako su je zvali u Šestinama *gumbičanje*, također je vrlo stara. Nekada se igralo isključivo pucetima koja su dječaci kojekako pribavljali: mijenjali međusobno, skidali s vlastitih odjevnih predmeta ili ih, kriomice, rezali s odjeće ukućana. Takve su akcije nerijetko završavale fizičkim kažnjavanjem gorljivih igrača. U igri je moglo sudjelovati 5-6 igrača s podjednakim brojem dugmadi. Na izravnanom terenu iskopali su rupicu, a svaki je dječak morao stati na određenu udaljenost od nje. Kad bi svi bacili svoje gumbе, onda je dječak koji je prvi pogodio rupicu, stjecao pravo da pokuša ubaciti gumb drugoga dječaka, naravno onaj koji je ležao najbliže cilju. Ako je pogodio, taj je gumb postao njegovo vlasništvo i mogao je pokušaj ponoviti.

Tako sve do promašaja. Nastupao je drugi dječak s istom namjerom, tj. da ubaci svoj gumb u rupicu, a iz nje da uzme onaj koji se tamo već nalazio. Igra se nastavlja dok se svi igrači ne izredaju. Danas se još kadikad dječaci igraju *kopčanja*, ali s kovanim novčićima.

Spomenut ćemo još dvije igre, danas već posve zaboravljene, koje su također bile vezane uza slobodan prostor. Obje su sadržavale elemente natjecanja u vještini. *Bacanje kamena s pomoću biča* igralo se obično na pašnjacima pri čuvanju stoke. Igrali su samo dječaci. Nekih osobitih pravila nije bilo, niti je broj sudionika u igri bio određen. Igralo se tako da je svaki dječak na kraj *biča* zavezao neki prikladan kamen i jakim zamahom biča nastojao ga baciti što dalje. Pobjednik je, dakako, bio onaj dječak čiji je kamen najdalje pao.

Za *prevažanje babice* bile su potrebne veće vodene površine, pa su Sava i njezini rukavci oko Šćitarjeva bili pogodni za tu igru. Svaki je sudionik izabrao svoj oblatak, što plosnatiji to bolji, pa ga je, po dogovorenome redosljedu, bacao na vodu. Onaj dječak koji je uspio baciti kamen tako vješto da što duže skakuće po površini vode prije potonuća, bio je pobjednik. Pri objema spomenutim igrama uvijek je bilo prisutno i mnogo promatrača koji su se brinuli da pri natjecanju ne bude podvale ili prijevare.

Jedan stariji kazivač iz Šestina opisao mi je i igru *rižanje*, za koju tvrdi da su je u njegovu djetinjstvu igrali dječaci, također na pašnjacima. Za igru je bio potreban samo štap dužine 20-30 cm. Svaki je igrač obilježio svoj štap nekim znakom, da bi ga po završetku igre lakše prepoznao. Štap se zvao jednostavno *batina*. *Rižati* se moglo ili pojedinačno, tj. da svako dijete posebno baca *batinu*, ili pak skupno. U tom bi slučaju svi igrači stali u jednu liniju, postavili *batinu* okomito na gornju stranu stopala i pridržavali je rukom. Na dani znak svi su, snažnim trzajem noge, istodobno odbacivali štap u daljinu. Pobjeđivao je onaj koji je najdalje odbacio štap. Neki su kazivači u Markuševcu izjavili da su za sličnu igru čuli, ali joj više ne znaju imena, niti znadu išta podrobnije reći o samoj igri. U Šćitarjevu i Čučerju nisam dobila nikakvih podataka o *rižanju*. Igru spominje V. Rožić u svojoj monografiji o Jaskanskome prigorju, ali se ona sadržajno ne podudara s navedenom. Jedino je naziv isti.

Osim opisanih starinskih igara valja reći da su djeca svih četiriju ispitivanih lokaliteta, kako u prošlosti tako i danas, rado igrala i neke druge skupne igre, kao npr. lovice, skrivača, šišmiša, dječjih svatova i dr. Pri nekima od spomenutih igara uvijek se brojanjem izabiralo dijete koje je lovilo, žmirilo ili dr. Tekstovi starih brojalica nažalost su posve zaboravljeni, a danas djeca upotrebljavaju ili one što su ih naučili u školi ili, jednostavno, primjenjuju obično brojanje.

Među skupne dječačke igre moramo svakako ubrojiti i nogomet koji je u inventar dječjih igara ušao već davno. Svojedobno, kad su prave nogometne lopte bile još rijetkost, dječaci su sami izrađivali lopte-krpenjače. Danas je svakako drugačije, djeca imaju i nogometne i rukometne, pa i košarkaške lopte.

Omiljen materijal za igru djece obaju spolova manjega uzrasta, bilo je i blato, kojega je poslije kiše, ili uz vodu, bilo obilno u svim krajevima. Samo je o uzrastu i spolu zavisilo kako će ga upotrijebiti. Dok su djevojčice od blata pretežno radile *kolače*, dječaci su od njega izrađivali *kule*, ili, još radije, *topove*. Za izradbu *topova* valjalo je od blatne, podatne mase umijesiti grudu, nešto veću od šake. U sredini grude načinilo je dijete dosta široku udubinu, u koju je trebalo obilno pljunuti. Snažnim zamahom ruke bacali bi grudu, okrenutu otvorom na dolje, o tlo, pri čemu je dolazilo do pucaanja glinenih stjenki i do male eksplozije - što je djecu osobito veselilo. Blatom se i danas djeca rado igraju, osobito manja.

Važno mjesto među igrama na otvorenom prostoru zauzimale su i igre vezane uz vodu i šumu.

U svim krajevima podno Zagrebačke gore bilo je mnogo potoka, nekada punih riba i potočnih rakova. A i smještaj selâ na obali Save ili uz njezine rukavce, pružao je izvrsnu mogućnost za brojne igre. Najdraža zabava u ljetnim mjesecima bila je svakako *kupanje*. Dok su se mala djeca obaju spolova kupala zajedno, odraslije se djevojčice nisu miješale s dječacima. No, i jedni i drugi, bez obzira na uzrast, kupali su se uvijek odjeveni. Dječaci su znali graditi i *bajere* na potocima: na prikladnome mjestu pregradili bi potok granjem, kamenjem, zemljom i travom i tako dobivali jezerca pogodna za kupanje. Vještiji su izrađivali male vodenice i postavljali ih uz potok.

Posebnu pažnju zaslužuje dječji *ribolov i lov na rakove*, a s time u vezi i izradba potrebnoga pribora. Udicu za pecanje, *udicu*, izrađivali su od gipkog pruta i komada uzice na koju bi, umjesto prave udice, pričvrstili svinutu pribadaču, tzv. *bodenjku*. U istu je svrhu mogla poslužiti i sigurnosna igra, *ziherica*, ili, kako je u ovim krajevima i danas zovu - *zaklepača*. Na tako izrađenu udicu stavljali su meku: crve, gliste, kebre (hrušteve), pa i žgance. Tako su ribu lovili pojedinačno. No ribolov je mogao biti i skupni, tj. moglo je istodobno sudjelovati i nekoliko dječaka. Tada se, naravno, mijenjao i pribor i tehnika ribolova. Rijetko tkana vreća za krumpir mogla je poslužiti kao neka vrst mreže. U šestinama su dječaci pričvršćivali vreću na kolut od vrbove grane, a sve zajedno na štap od kestenovine. Takva se naprava zvala *košara*. *Košaru* su vukli po dnu potoka. U Čučerju i Markuševcu obično su po dva dječaka vukla vreću za krumpir po dnu, krećući se paralelno, svaki po svojoj obali potoka. Ulov je uvijek bio isti: potočni mulj, odbačeni predmeti, poneki rak i, kojiput, kakva ribica.

U Šćitarjevu su dječaci, osim udicom, lovili još i *basakom* i *lakom*. *Basak* je bio duguljast koš ispleten iz pruča, ljevčkasta oblika, visine 3/4 m. Donji mu je otvor bio širi od gornjega. Hodajući po plićaku, dječaci su *basak* bacali na ribu. Ulov su izvlačili rukom kroz gornji otvor. Bilo je, pričaju kazivači, i neugodnih iznenađenja, kad bi *basak*, umjesto ribe, zahvatio *kaču* (zmiju). *Basakom* su i odrasli lovili ribu.

Za ribolov s pomoću *laka* bila su potrebna četiri dječaka. Izradba *laka* bila je vrlo jednostavna: dvije prikladne, čvrste grane omatali su šibljem i granjem i tako dobiven valjak učvršćivali još povijušom ili kakvom uzicom. Dva su dječaka držala krajeva grana, što su virile iz valjka, dok su druga dvojica, hodajući iza njih po potoku, lagano gurala *lak*. Ribu su na taj način rijetko ulovili, obično se u granje *laka* upleo kakav rak, različiti otpatci i sl. Ulovljene ribe i rakove dječaci su gotovo uvijek bacali natrag u vodu ili ih, odbačene, ostavljali da uginu. Nema podataka da su ulov pripremali za jelo, osim u Šćitarjevu, gdje su, kadikad, ribu naticali na štapove i pekli je. No i to je bilo samo zbog zabave.

Isto je tako omiljena i raširena zabava dječaka bio i *lov na ptice i manju divljač*. U šumovitim područjima podno Zagrebačke gore nije nedostajalo ni jednog ni drugoga. U tim je krajevima lov od davnina bio i potreba, ali i zabava stanovništva. Još i danas ima dosta odraslih muškaraca, osobito u šestinskome kraju, koji se bave hvatanjem ptica pjevicâ, no o tome nerado pripovijedaju, vjerojatno iz straha da ih se ne bi smatralo krivolovcima. Dječaci su u lovu oponašali odrasle i poput njih hvatali štetočine, male životinje i ptice, i to pomagali koja su sami izrađivali. Znali su izraditi zamke koje su jednostavno zvali *drot*. Takav *drot* - omču od komada svinute žice - postavljali su u travu ili uz neko drvo u šumi i vješto ga prikrivali. Ako se neka životinja uhvatila, najčešće su je ubijali kamenjem i batinama. Vjeverice su također gađali kamenjem. Vrapce i vrane, do kojih im nije bilo stalo da ih uhvate žive, lovili su *pračkama* koje su svi dječaci znali izraditi sami od komada rašljaste grane i gumene trake s kožnatim ležištem za kamen.

Međutim, tehnika lova bila je posve drukčija, kad se radilo o pticama pjevicama koje su željeli uhvatiti žive. Njih su pretežito lovili *na lepak*. I dok se lov *na lepak* i postupak za pripremanje potrebnoga ljepila u ostalim krajevima danas već zaboravio, dječaci u šestinskome kraju još uvijek tako love pjevice i pripremaju ljepilo po starome receptu. Za lijepak je potrebno nabrati zrelih bobica imele koje se, uz dodatak određene količine vode, kuhaju uz stalno miješanje tako dugo dok ne nastane gusta, ljeppljiva kaša. Tu kašu zovu *lepek* ili *lepak* i njome premazuju prikladnu šibu ili granu zvanu *kolina*. Na *kolinu* prilijepe kukuruzne „brkove“, pa to sve zajedno nose u šumu i pričvršćuju na pogodnu granu na stablu. I granu valja premazati *lepkom*. Da bi lov bio što uspješniji, postavljaju u blizini stabla *vabac*, tj. već prije uhvaćenu pjevicu, smještenu u kretku. Ptica svojim glasanjem *vabi* (mami) druge pjevice. Kad se nova ptica uhvatila *na lepak*, nose je doma, čiste joj noge i perje od ljepila i stavljaju u kretke koje sami pletu od šiblja. Danas već mnogi dječaci imaju u gradu kupljene kretke za ptice. Ulovljene pjevice međusobno mijenjaju, ali i prodaju.

U istome kraju (Šestinama) hvatali su pjevice, a toga ima još i danas, na jedan, još mnogo jednostavniji način: s pomoću staroga sita za brašno ili posude za kuhanje hrane, *rajngle*. Sito ili *rajnglu* postavljali su na mimo mjesto u šumi, okrenute dnom prema gore. Donju su stranu podizali malo od zemlje umetanjem malih kolčića ispod ruba, a na to oko posude i ispod nje posipali su mrvice kruha ili zrnje žita. U blizinu su postavljali kretku s uhvaćenom pjevicom koja je, i u ovome slučaju, služila kao *vabac*. Namamljene ptice ključale su hranu i tako ulazile pod posudu. Od njihova kretanja pomaknuo bi se kolčić kojim je posuda bila podignuta i ptica, ili više njih, našla se poklopljena sitom ili *rajnglom*. Daljnji je postupak s uhvaćenim pjevicama bio isti, kao i prije opisani.

Uz igre na otvorenome prostoru vezana je i *izradba njihaljki i njihanje*. Najčešći i najjednostavniji oblik njihaljke bilo je uže za vezivanje stoke, pričvršćeno na granu. Na donji kraj užeta čvorom se učvrstio komad grane ili kolca na koji je dijete moglo stati ili sjesti. Ako je uže bilo dostatno dugo, oba su se njegova kraja vezivala o čvrstu granu, a na sredinu užeta, umjesto daske, stavljali su složeni kaput ili kakav drugi komad dječje odjeće. Tamo, gdje je bilo vrbe, moglo se izraditi njihaljku bez gotovo ikakvih pomagala. Valjalo je samo saviti dvije odgovarajuće vrbove grane, vrhove im zavezati u čvrsti čvor i njihaljka je bila gotova. Složeniji je bio tip ljuljačke, kakve su nekada izrađivali mali pastiri u Markuševcu i Šestinama: mlado, ali čvrsto stablo odsjekli su pri zemlji i poodsijecali mu sve bočne grane, osim jedne, najčvršće, u najdonjem dijelu stabla. Na taj su način dobili kuku s pomoću koje su okresano stablo, s vrhom okrenutim dolje, vješali za granu drugoga drveta. Kuku, koju su zvali *kluka*, vezivali su uz granu *trtom*, tj. povijušom koju je bilo lako naći u šumi. Na donji, najtanji dio stabla, stavljali su dva, u križ složena, komada deblje grane, i sve to dobro učvrstili *trtom*. Pri njihanju je dijete stalo na *križ*, a rukama se držalo za stablo. Bez obzira na tip njihaljke, njihalo se uvijek po dogovorenom redosljedju. Svako je dijete imalo pravo na određen broj njihaja. Poslije prvoga, njihalo se drugo dijete, i tako redom sva prisutna djeca. Ljuljačke su znale izraditi i djevojčice. Osobito onaj, jednostavniji tip, za koji je bio potreban samo komad užeta. Spomenimo još da njihanje nije bilo vezano samo uz čuvanje stoke nego i uz dvorišta i voćnjake, gdje su djeca obaju spolova rado postavljala njihaljke. Tu su im čak i roditelji ili starija braća pomagali pri njihovoj izradbi.

Od igračaka što su ih izrađivala djeca sama, spomenut ćemo *klopoce*, štake za hodanje - *hodače* ili *štule*, i osobito, različite *sviralice*.

Klopoci zapravo i nisu bili namijenjeni igri, ali je njihova izradba i postavljanje u vinarstvu značilo svojevrsnu zabavu za djecu. Pojedini su vlasnici vinograda postavljali

Dječji svatovi, Markuševac, selo Hadžići

Mali mužikaš s kupljenom tamburicom, Markuševac, selo Hadžići
Igra škole, Markuševac, selo Hadžići

klopotec da bi u vrijeme, kada grožđe zri, svojim zvukom - klopotanjem - tjerao vrapce i ostale ptice što su po vinogradima zobale zrele plodove. Iako je izradba klopotaca bila uglavnom posao odraslih muškaraca, njih su rado oponašali i dječaci. Danas su u okolici Zagreba vinogradi uglavnom nestali, pa više nitko i ne izrađuje *klopoce*. Podaci o izradbi, koje sam prikupila od kazivača, toliko su nepotpuni da ih i nema svrhe ovdje navoditi.

Hodače ili *štule*, tj. štake za hodanje, izrađivali su dječaci sami od ravnih, čvrstih granâ koje su na određenoj visini imale prikladne bočne izboje, ili splet grâna u koje su se mogle smjestiti noge hodača. Osim grane, za izradbu hodaljke mogao je poslužiti i čvrst kolac, visine 2 m, na koji se zabijala daščica kao uporište za nogu. Takva su se uporišta postavljala na visini od pola pa do priližno jednoga metra, ovisno o spretnosti i hrabrosti dječaka koji se hodaljkom služio. Sâm kolac ili grana imao je naziv *kolina*, dok se uporište za stopala nije nazivalo nekakvim posebnim imenom, barem koliko sam uspjela saznati od kazivača. Hodaljke su izrađivali samo dječaci, a služili su se njima za prelaženje jaraka punih vode ili blata. Ali sve je to uvijek bio samo dio igre, a ne ozbiljna potreba.

Sviralice su djeca, i opet pretežno dječaci, izrađivali najviše za vrijeme čuvanja stoke. Za njihovu izradbu uzimali su grančicu mlade vrbe, bazge ili kestena, i rezali je na dužinu od nekih 12 do 15 cm. Od grančice je valjalo odvojiti koru, ali tako da ostane neoštećena. To se postizavalo laganim lupkanjem s pomoću komadića drveta po cijeloj površini odrezane grančice. Skidanje kore nazivala su djeca *zuvanje kore*. Kad se kora na opisan način odvojila, *zula*, u dobiveni šuplji cilindar umetali su obično komadić drvenastog dijela, s jedne strane koso zarezan. To je bio *pisak* ili *pisek* koji su umetali u gornji otvor sviralice. No, pisak nije bio neophodan, sviralica je mogla biti i bez njega, mogla je imati donji otvor zatvoren komadićem drveta i rupicu za zrak, probušenu u blizini gornjega otvora. Isto je tako bilo sviralica i bez piska i bez rupice. No tada je donji otvor ostajao otvoren. Takve su sviralice bile poznate u svim istraživanim područjima i svuda su ih nazivali *piskalice* ili *piščala*.

Osim spomenutih sviralica izrađivali su dječaci i *rog* od kestenove kore. Mladu koru kestena zarezivali su koso oštrim nožem i postupno je odvajali od drvenaste jezgre, pazeći pri tome da ostane neoštećena, duga traka kore. Na prikladnu podlogu, obično kakav drugi komadić grančice, namatali su traku, a pojedine navoje učvršćivali međusobno, navoj po navoj, glogovim trnjem ili šibicama. Poslije završena posla izvlačili su podlogu, a rog, koji je prema kraju bio uvijek širi, svijali su malo prema gore i na taj način postizavali da svirala zaista poprimi oblik sličan životinjskom rogu. U rog se također mogao umetnuti pisak, ali je najčešće bio bez njega, jer se u rog samo - *tullo*.

Među glazbala - igracke ubrajamo i dječje *guslice od kukuruzovine*. Izradba guslica bila je vrlo jednostavna: dva komada kukuruzovine, iste dužine, odrezana tako da je s oba kraja ostajao očuvan i zglob i još koji centimetar stabljike, zasijecali su uzdužno nožićem, ali tako plitko da su se od jezgre, tj. od stabljike, odvajale samo dvije uzdužne trake - žice. Pod krajeve žicâ, tamo gdje su one ostajale vezane uz stabljiku, valjalo je umetnuti komadić šibice i na taj način žicu malo odići od stabljike. Pri sviranju prelazilo se žicom jednog komada preko žice drugoga, a oba su bila podjednaka, pa se dobivao nekakav škripavi zvuk.

Uz rog i piščala, guslice su bile nezamjenljivo glazbalo malih „mužikaša“ u igri svatova, koja je među svom djecom bila vrlo omiljena. Danas pri toj igri radije upotrebljavaju kupljene tamburice i male harmonike.

Uz prikaz dječjih igara u prošlosti valja spomenuti i *tučnjave*. Razumljivo je da su uvijek sva djeca, a to se osobito odnosi na dječake, znala za svađu koja je nerijetko prerastala u fizičko obračunavanje, pa o tome i ne bi trebalo mnogo govoriti. Ali kad je riječ o skupnim tučnjavama, o odmjeravanju snaga koje se pretvaralo u pravo dječje ratovanje, moramo se na tu temu malo podrobnije osvrnuti.

U sva četiri ispitivana lokaliteta zabilježena je pojava dječjih ratova. Dječaci pojedinih zaselaka već naraštajima vode „ratove“. Obično se zbivaju u vrijeme školskih praznika, prekidaju se početkom nove školske godine, a obnavljaju s dolaskom novih ferija. Gdje su zapravo korijeni tih „neprijateljstava“, to danas više nitko ne zna, ali činjenica jest da se i stariji kazivači rado prisjećaju tučnjava iz svojeg djetinjstva i vole o njima pripovijedati. U Čučerju svi znaju za rat između Talana i Mužica, koji se i danas, u malo blažem obliku, nastavlja. U Markuševcu su tučnjave između malih, ali i odraslih stanovnika Trnave, Markuševca i Bačuna, bile nekada tako poznate, da im tragove nalazimo i u zapisima Spomenice župne crkve. U šestinskom su kraju najratoborniji bili dječaci iz Dedića, koji su, osobito u prošlosti, u zasjedi dočekivali svoje vršnjake iz Kraljevca, Mikulića i Bijenika na njihovu putu u školu. Nekada je, naime, cijelo šestinsko područje imalo samo jednu školu, onu u samim Šestinama, koju su pohađala djeca iz svih šestinskih zaselaka. Na putu za školu morali su proći pored područja djece Dedića. Ne treba ni reći da su dječje obračune često prihvaćali i odrasliji momci, pa i stariji muškarci, i da su se tučnjave zaista prenosile s naraštaja na naraštaj.

Sve ove, do sada spomenute ili ukratko opisane igre, bile su uglavnom dječjačke. U nekima od njih, a to smo već i rekli, mogle su sudjelovati i djevojčice. Ipak su igre koje su izmišljale djevojčice bile posve drukčijih sadržaja. Ako promotrimo samo one igre djevojčica koje su vezane uz čuvanje stoke na pašnjacima, vidjet ćemo da se bitno razlikuju od dječjačkih. Uvijek su to mnogo smirenije, manje bučne i ne tako dinamične igre. Ovisno o uzrastu, djevojčice su vrijeme provedeno uz čuvanje blaga ispunjavale branjem cvijeća i različitim plodina, pravljenjem vjenčića i drugih cvjetnih ukrasa, izradbom košarica od vlati trave, a sve je to bilo uvijek popraćeno pjevanjem i pripovijedanjem. Nešto odraslije djevojčice, a pogotovo djevojke, radile su na paši svoje ručne radove. Često su običavale i zaplesati uz vlastito pjevanje.

Pri kraju ovog izlaganja osvrnut ćemo se još ukratko na *zimске igre* na otvorenome prostoru. U njima su gotovo uvijek sudjelovala djeca obaju spolova, ali se i tu moglo uočiti, doduše ne strogo, vrstanje po uzrastu, pa čak i spolu. Za zimске igre na snijegu i ledu bila je potrebna i prikladna oprema, no kako nitko nije raspolagao njome, djeca su je, jednostavno, ali i maštovito, izmišljala. Obično korito za pranje rublja moglo je izvrsno zamijeniti saonice, a dvije daske, privezane uz noge, služile su umjesto skija. Tko nije mogao pribaviti čak ni korito, snalazio se bilo kakvom daskom ili je, spuštajući se niz brijeg na vlastitome turu, sasvim lijepo sudjelovao i uživao u zimskoj igri. Za grudanje ili *krugljenje* pogotovo nije trebalo nikakvih pomagala. Po smrznutim površinama potoka, *bajera* i riječnih rukavaca sklizali su se na grubo izdjeljanim sklizaljicama od daščica ili, naprosto, samo u cipelama - tko ih je imao. Današnja oprema djece za zimске igre ne zaostaje nimalo za onom gradske djece.

Premda nije u čvrstoj svezi s dječjim igrama, spomenut ću ipak i jedan starinski običaj u kojem su glavnu ulogu imala djeca. Današnji mladi naraštaji za nj i ne znaju. Riječ je o blagdanu sv. Valentina (14. veljače), danu što je u narodu poznat kao „ptičji rođendan“ ili „dan kad se ptice žene“. Uoči blagdana ili na sam dan, manja su djeca izrađivala kolačiće od blata i nosila ih u grmlje ili ostavljala u šumi - za ptice. Roditelji su ih uvjerovali da će ptice svakako doći po darove, ili su ih, u želji da se malo našale

s njima, slali u šumu i govorili im: „Odi tam v grmlje, buš našel zebu“. Loše odjevena, a često i bosonoga djeca, tražila su pticu po snijegom prekrivenom tlu među grmljem, ali zebu, dakako, nisu nalazila, nego su sama dobro ozebla.

* * *

Sve te, ukratko opisane dječje igre, bile su na spomenutim lokalitetima više-manje poznate i poslije drugoga svjetskog rata. Tek posljednjih dvadesetak godina dolazi do naglih promjena u narodnome životu i, sukladno tome, do potpunog nestanka mnogih starinskih igara. Prvenstveno se to odnosi na one što su bile vezane uz vrijeme pri čuvanju stoke na pašnjacima. S prodorom tehničkih pomagala za obradbu zemlje, širenjem naselja, a s time u svezi i smanjenjem broja stoke, nestali su i mali pastiri i njihove maštovite igre. Oblik gospodarstva se stubokom promijenio. Dnevna migracija prigradskoga stanovništva u grad, odlazak na višegodišnji rad u inozemstvo, školovanje djece u obližnjemu Zagrebu - sve su to važne pojave koje su se neminovno morale odraziti i na dječjim igrama. Nestaje strogo vrstanje po spolu, gubi se oštra podijeljenost na dječjačke igre i na one druge, namijenjene samo djevojčicama. Iz tog zaključka možemo još uvijek izuzeti djecu najmlađe dobi, tj. onu koja još nisu dorasla do škole. Ali, baš na tom uzrastu možemo, možda, najočitije pratiti promjene koje su nastale u životnome standardu stanovništva zagrebačke okolice. Teško je naći dijete, ma kako god skromne gospodarske prilike u kući bile, koje nije, gotovo doslovce, zatrpano serijski proizvedenim, industrijskim igračkama. Do koje mjere ta činjenica utječe na smanjenje kreativnih sposobnosti djeteta problem je kojim bi se morali pozabaviti stručnjaci drugih struka: pedagozi, sociolozi i dječji psiholozi.

Children's Games in the Surroundings of Zagreb

(Summary)

The author has participated in the research of the surroundings of Zagreb which has been carried out for several years. She has been working on the theme: Games and Recreation. This is report on the part of the collected data which deal with children's games.

The games included here are in the first place those that belong to the past, that live only in the memories of older generations. Since the conditions of life in villages near Zagreb changed essentially during last twenty years or so, there are obvious changes in the content of children's games too.

The investigated theme encompasses data from the beginning of the 20th century to the present.

The research took into account several factors necessary for the classification of the games: the sex and age of children, the individual or collective nature of games, space in which they are played, and the season of the year when they are played. Special attention has been paid to boys' games in the open, performed mostly while tending cattle on village pasturelands. These games have competitive characteristics and reveal the need of a child to attain a distinguished position among his peers. Some of these games are recorded in detail just because they are not any more a part of the living repertoire of the games of today's young generation.

Besides games, some other kinds of children's activities are mentioned, such as: hunting and fishing, making music instruments, swings, and walking crutches.